

АНОТАЦІЯ

Присяжнюк Ю. Ю. Правовий статус Міжнародного агентства з відновлювальних джерел енергії. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 – Міжнародне право. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2023.

Дисертація є першим в українській науці спеціальним комплексним дослідженням правового статусу Міжнародного агентства з відновлювальних джерел енергії (далі – IRENA). Аналіз сучасних течій в енергетичній світовій галузі дав змогу зробити підсумок щодо того, що відновлювані джерела енергії (ВДЕ) стали важливим аспектом концепції сталого розвитку, а також важливою складовою енергетичної безпеки країн, яку дисертант запропонував розглядати на регіональному та глобальному рівнях. На основі дослідження вітчизняного законодавства у галузі відновлюваної енергетики вмотивована потреба уніфікації термінів «нетрадиційні джерела енергії», «альтернативні джерела енергії» і «поновлювані джерела енергії» та їх заміни єдиним терміном «ВДЕ», запропоновано авторське визначення останніх. Висловлено пропозицію поглиблення співробітництва України з міжнародними урядовими і міжнародними неурядовими організаціями у галузі відновлюваної енергетики. Зазначено, що галузь відновлюваної енергетики є важливою цариною матеріального виробництва, яка не може самостійно розвиватися в межах ринкового механізму і потребує державної підтримки та чіткості в процесі правового регулювання. Окреслено деякі чинники, які визначають потребу в державному регулюванні відновлюваної енергетики як галузі, у тому числі нездатність ринкових механізмів забезпечити конкурентоспроможність ВДЕ серед традиційних джерел енергії. Розкрито сутність державного регулювання і стимулювання виробництва та

використання ВДЕ, сформульовано його визначення та проведено систематизацію етапів його проведення. Обґрунтовано необхідність запровадження в Україні порядку квотування та пов'язаної з ним системи «зелених» тарифів, зумовлену ефективним інструментом обліку відновлюваної електроенергії та сталого попиту на неї серед населення. Доповнено перелік позитивних елементів правового заохочення виробництва і впровадження ВДЕ, передбачених Законом України «Про альтернативні джерела енергії», процесом фінансових, організаційно-правових, інформаційно-психологічних засобів заохочення. Показано, що потенційними виробниками відновлюваної енергії є суб'єкти підприємницької діяльності, і стимулювання використання ВДЕ потрібно розглядати у контексті як міжнародного так і національного права, яке формує законодавче поле провадження діяльності некомерційних організацій, малого і середнього бізнесу та господарчого забезпечення діяльності негосподарюючих організацій.

Обґрунтовано актуальність пошуку нових альтернативних джерел енергії, зокрема, нетрадиційних, спроможних забезпечити незалежність від паливної енергетики. Зменшити залежність України у галузі енергетики від традиційних паливних ресурсів можна тільки шляхом впровадження альтернативної енергетики, яка використовує як сировину місцеві ресурси (біоенергетика), або інші види енергії, такі як мала гідроенергетика, енергія сонця, енергія вітру. Зауважено, що Європейський Союз має першість у використанні альтернативної енергетики та ВДЕ і є ініціатором створення багатьох організацій та міжнародних механізмів, які інвестують у проєкти використання альтернативної енергетики. Серед них – IRENA.

Висвітлено історичні передумови співробітництва України та Європейського Союзу у галузі альтернативної енергетики. Проаналізовано ситуацію з правовим регулюванням альтернативних джерел енергії в Україні та ЄС. Окреслено особливості енергетичних стратегій України та

країн – членів ЄС. Визначено перспективні напрями розвитку правового регулювання співпраці України та ЄС у галузі альтернативної енергетики.

Охарактеризовано сучасний стан міжнародно-правового регулювання відносин щодо відновлюваної енергетики, обґрунтовано потребу в аналізі динаміки формування правил поведінки держав, закріплених у різних джерелах, зокрема тих, що фігурують у ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН, і заразом значний масив норм, які в міжнародному праві отримали назву «м'якого права». Показано, що у вітчизняній доктрині міжнародного права досить поширеним є погляд, згідно з яким основною базою норм так званого «м'якого права» є рішення міжурядових організацій системи ООН і її органів, насамперед Генеральної Асамблеї ООН, політичні акти регіональних конференцій і організацій, інші міжнародні акти, прийняті державами, міжурядовими організаціями, що мають не юридичний, а морально-політичний характер.

Проаналізовано процес становлення міжнародної нормативної бази в сфері відновлюваної енергетики, який показує, що розвиток міжнародної політики і «м'якого права» в означеній сфері пройшов чотири умовні етапи: становлення загальних принципів співробітництва; упровадження концепції сталого розвитку в міжнародно-правове середовище; визнання енергетики складовою сталого розвитку; започаткування ініціативи ООН «Стала енергетика для всіх». Зауважено, що попри всі зусилля на сьогодні відсоток ВДЕ у світовому енергетичному балансі досить малий. З огляду на це Генеральна Асамблея ООН закликає до забезпечення економічної ефективності та раціонального використання ВДЕ. Зазначено, що в масиві норм міжнародного права, які прямо чи опосередковано стосуються сфери відновлюваної енергетики, переважну частину становить сукупність норм «м'якого права». Показано, що світові держави прагнуть до співпраці у межах спеціалізованих міжнародних організацій, покликаних сприяти впровадженню виробництва ВДЕ, однак рекомендаційний характер цих

міжнародних організацій не сприяє пошуків такої співпраці. Зосереджено увагу на діяльності IRENA. З метою об'єднання міжнародно-правового регулювання відновлюваної енергетики потрібно розробити загальну міжнародно-правову базу у цій галузі з обов'язковим дотриманням правових норм усіх учасників. Відтак, одним із найголовніших завдань, які є сьогодні перед країнами, – це пошук таких джерел енергії, які допомагають скоротити обсяги використання традиційних енергоносіїв та їх імпорту, що ставить ці країни у залежність.

Вирішення питання енергонезалежності є актуальним завданням для України особливо в контексті того що наша держава має науковий, економічний та природний потенціал, який дає можливість ефективно використовувати ВДЕ, передусім енергію вітру, енергію сонця, і виробляти біогаз як енергію для широкого вжитку. Енергетична стратегія України, розрахована на період до 2035 року, повністю відповідає зобов'язанням України перед ЄС в освоєнні ВДЕ, і має за мету довести їх виробництво до 25 % загалом до 2035 року.

Проаналізовано правові акти, які регулюють діяльність міжнародних організацій. У правовій доктрині до них віднесені насамперед міжнародні угоди, основною серед яких є установча угода, а також угоди про штаб-квартиру та угоди стосовно таких спеціальних питань, як привілеї та імунітети, порядок укладення договорів тощо. Зазначено, що важливу групу документів становлять акти внутрішнього права організації, тобто акти, ухвалені самою організацією (рішення її органів), а джерелами міжнародного права слугують звичаї, судові рішення, односторонні акти держав тощо. Наголошено на необхідності доповнити цей перелік джерел міждержавними політичними домовленостями, договорами про співпрацю з міжнародними міжурядовими та неурядовими організаціями та деякими іншими.

Зазначено, що правовий статус і діяльність міжурядових і неурядових міжнародних організацій, у тому числі IRENA, регулюються комплексом розрізнених міжнародних актів правового і неправового характеру. Багатосторонні договори та конвенції, резолюції міжурядових організацій, а також акти самих міжнародних організацій формують систему норм, покликану регулювати діяльність і правовий статус міжнародних організацій. Юридична природа і правове становище будь-якої міжнародної організації значною мірою визначається її установчим договором, що слугує правовою основою створення і функціонування організації.

Проаналізовано врегулювання статутом міжнародної організації таких питань: права та обов'язки держав-членів, умови та порядок набуття членства, припинення та призупинення членства, структура організації, принципи ухвалення і юридична природа рішень, привілеї та імунітети організації та її членів, положення про штаб-квартиру, засади фінансування діяльності організації та окремих проектів, загальні положення про порядок набуття угодою юридичної сили, а також внесення до неї змін і доповнень, офіційні мови організації та депозитарія.

Показано, що згідно зі статутом, IRENA активно співпрацює з державами з питань упровадження технологій використання відновлюваної енергії та виступає координатором у реалізації проектів, запропонованих і фінансованих членами, за умови наявності в IRENA нематеріальних ресурсів. Для цього IRENA укладає з відповідними державами спеціальні угоди, що стосуються співпраці за проектом. Крім того, на відміну від інших угод з державами, відповідно до статуту, ці угоди не втрачають чинності навіть після припинення членства держави в IRENA. Як записано в статті XV статуту, «вихід члена з IRENA не впливає на його договірні зобов'язання, узяті згідно з пунктом В статті V».

Досліджено внутрішньоорганізаційний механізм, який відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного управління міжнародними організаціями. Органи, які входять до нього, відповідають за адміністративні, фінансові та політичні аспекти діяльності організацій. Внутрішні органи міжнародних організацій виконують важливу функцію забезпечення співпраці та координації між державами-членами. Вони створюють майданчики для діалогу, обміну інформацією та дискусій, що сприяють розв'язанню конфліктів, пошуку компромісів та ухваленню спільних рішень. Ці органи допомагають згладжувати розбіжності та об'єднувати різні національні інтереси для досягнення загальних цілей і забезпечення гармонії у міжнародних відносинах. Вони здійснюють координування роботи різних департаментів, комітетів та груп організації, забезпечуючи звітність і контроль за виконанням ухвалених рішень. Вони також проводять моніторинг і оцінювання результативності організації, щоб переконатися, що поставлені цілі досягаються і ресурси використовуються ефективно. Це допомагає забезпечити високу якість роботи міжнародної організації, та підвищити її довіру та авторитет у міжнародній спільноті.

Показано, що структура центральних органів IRENA є досить типовою, вона, як і в багатьох міжнародних організаціях, охоплює три основні органи: вищий, виконавчий та адміністративний. Ці органи, як правило, передбачаються в Статуті і їх прийнято вважати найважливішими й обов'язковими в структурі будь-якої організації. І Статут IRENA тут не став винятком. Структура органів цієї міжнародної організації передбачена в п. А. Ст. VIII, яка йменується «Органи». Вона зокрема передбачає: «Головними органами IRENA цим Статутом встановлено: 1) Асамблею; 2) Раду, а також 3) Секретаріат».

IRENA, як і більшість чинних сьогодні міжнародних організацій, володіє міжнародною правосуб'єктністю. Обсяг такої правосуб'єктності

загалом ідентичний обсягу правосуб'єктності інших міжнародних організацій, а саме – спеціалізованих установ ООН.

Ключові слова: IRENA, відновлювані джерела енергії, альтернативна енергетика, міжнародне право, Європейський Союз, право ЄС, міжнародні організації, міжурядові організації, урядові організації, наднаціональні організації, світове господарство, міжнародна правосуб'єктність, внутрішньоорганізаційний механізм Агентства.

SUMMARY

Yuriy Prysiazhniuk. Legal Status of the International Renewable Energy Agency – Qualifying research paper on the rights of the manuscript.

Dissertation for a scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 293 – International Law. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2023.

The dissertation represents the first specialized comprehensive study in Ukrainian science of the legal status of the International Renewable Energy Agency (IRENA). An analysis of current trends in the global energy sector has allowed for the conclusion that renewable energy sources (RES) have become a vital aspect of the concept of sustainable development and an essential component of a country's energy security, which the author suggests should be considered at both regional and global levels. Based on the examination of domestic legislation in the field of renewable energy, the need for the unification of the terms "non-traditional energy sources," "alternative energy sources," and "renewable energy sources," replacing them with the single term "RES," is justified, and the author proposes their definition. Furthermore, the dissertation proposes to deepen Ukraine's cooperation with international governmental and non-governmental organizations in the field of renewable energy. It is noted that the renewable energy sector is a crucial domain of material production that

cannot be independently developed within the framework of market mechanisms and requires state support and regulatory clarity. Some factors determining the need for state regulation of renewable energy as an industry are outlined, including the inability of market mechanisms to ensure the competitiveness of RES among traditional energy sources.

The essence of state regulation and stimulation of RES production and usage is elucidated, and its definition and stages are systematized. The necessity of implementing a quota system and the associated "green" tariff system in Ukraine is substantiated as an effective tool for accounting for renewable electricity and ensuring a sustainable demand for it among the population. The list of positive elements of legal incentives for the production and implementation of RES, envisaged by the Law of Ukraine "On Alternative Energy Sources," is supplemented with financial, organizational-legal, and informational-psychological means of encouragement. The dissertation demonstrates that potential producers of renewable energy are subjects of entrepreneurial activity, and the promotion of RES usage should be considered within the context of both international and national law, which shapes the legislative framework for the activities of non-profit organizations, small and medium-sized businesses, and the economic support of non-profit organizations.

The relevance of searching for new alternative energy sources, particularly non-traditional ones capable of ensuring independence from fossil fuels, is substantiated. Implementing alternative energy is the only viable solution to reduce Ukraine's dependency on traditional fuel resources in the energy sector. This alternative energy can utilize local resources such as bioenergy or other forms of energy like small hydroelectric power, solar energy, and wind energy. It is noted that the European Union takes the lead in using alternative energy and renewable energy sources (RES) and is the initiator of creating many organizations and international mechanisms that invest in alternative energy projects, including IRENA.

The historical background of cooperation between Ukraine and the European Union in the field of alternative energy is highlighted. The legal regulation of alternative energy sources in Ukraine and the EU is analyzed. The peculiarities of the energy strategies of Ukraine and EU member states are outlined. Promising directions for developing legal regulation in the cooperation between Ukraine and the EU in the field of alternative energy are identified.

The current state of international legal regulation of relations related to renewable energy is characterized by the need for an analysis of the dynamics of the formation of rules of conduct for states, enshrined in various sources, including those mentioned in Article 38 of the Statute of the International Court of Justice of the United Nations, and a significant body of norms referred to as "soft law" in international law is justified. It is shown that in the domestic doctrine of international law, it is quite common to view the primary basis for norms of so-called "soft law" as decisions of intergovernmental organizations within the UN system and its departments, primarily the United Nations General Assembly, as well as political acts of regional conferences and organizations, and other international acts adopted by states and intergovernmental organizations that have a moral and political character rather than a legal one.

The analysis of the process of establishing an international regulatory framework in the field of renewable energy shows that the development of international policy and "soft law" in this area has gone through four conditional stages: the formation of general cooperation principles, the introduction of the concept of sustainable development into the international legal environment, the recognition of energy as a component of sustainable development, and the initiation of the UN's "Sustainable Energy for All" initiative. It is noted that despite all efforts, the percentage of renewable energy sources (RES) in the global energy balance remains relatively small. Therefore, the United Nations General Assembly calls for ensuring RES's economic efficiency and rational use. It is mentioned that within the body of norms of international law, it is

directly or indirectly related to the field of renewable energy. The majority consists of a set of "soft law" norms. It is shown that world states seek cooperation within specialized international organizations to promote the implementation of RES production. However, the recommendatory nature of these international organizations does not facilitate such cooperation. Attention is focused on the activities of IRENA. To unify international legal regulation of renewable energy, a common global legal framework in this field needs to be developed, with mandatory adherence to legal norms by all participants. Therefore, one of the most significant tasks for countries today is to search for energy sources that help reduce the use of traditional energy carriers and their import, which makes these countries independent.

Addressing the issue of energy independence is a relevant task for Ukraine, especially in the context of the country's scientific, economic, and natural potential, which enables the effective use of RES, particularly wind energy, solar energy, and the production of biogas as a widely applicable energy source. Ukraine's energy strategy for up to 2035 aligns with its commitments to the EU in developing RES and aims to increase its production to 25% by 2035.

The legal acts regulating the activities of international organizations have been analyzed. In legal doctrine, these acts primarily include international agreements, with the founding agreement being the most important, along with agreements regarding headquarters and agreements concerning special issues such as privileges and immunities, the procedure for concluding treaties, and so on. It is noted that a significant group of documents consists of acts of the organization's internal law, which are adopted by the organization itself (decisions of its organs), and customary international law, court decisions, unilateral acts of states, etc., serve as sources of international law. Emphasis is placed on the need to supplement this list with intergovernmental political agreements, cooperation agreements with international and non-governmental organizations, and others.

It is mentioned that the legal status and activities of intergovernmental and non-governmental international organizations, including IRENA, are regulated by a complex of diverse international acts of legal and non-legal nature. Multilateral treaties and conventions, resolutions of intergovernmental organizations, and acts of international organizations constitute a system of norms intended to regulate the activities and legal status of international organizations. The legal nature and legal status of any international organization are significantly determined by its founding agreement, which serves as the legal basis for its establishment and functioning.

The regulation by the statute of an international organization of such matters as the rights and obligations of member states, conditions and procedure for acquiring membership, termination and suspension of membership, the organization's structure, principles for decision-making and the legal nature of decisions, privileges and immunities of the organization and its members, provisions regarding the headquarters, principles of funding organization's activities and specific projects, general provisions on the entry into force of agreements and their amendments, official languages of the organization, and the depository are analyzed.

It is shown that according to its statute, IRENA actively cooperates with states in implementing renewable energy technology and acts as a coordinator in the realization of projects proposed and financed by its members, provided that IRENA has the necessary non-material resources. For this purpose, IRENA concludes special agreements with the respective states concerning project cooperation. Furthermore, unlike other agreements with states, according to the statute, these agreements do not lose their effect even after a state's membership in IRENA is terminated. As stated in Article XV of the statute, "the withdrawal of a Member from IRENA shall not affect its contractual obligations entered into according to paragraph B of Article V."

The internal organizational mechanism, which plays a crucial role in ensuring effective management of international organizations, has been examined. The departments that constitute this mechanism are responsible for the administrative, financial, and political aspects of the organizations' activities. The internal departments of international organizations serve an essential function in facilitating cooperation and coordination among member states. They create platforms for dialogue, information exchange, and discussions, contributing to conflict resolution, compromise-seeking, and the adoption of everyday decisions. These departments help to reconcile differences and unite diverse national interests to achieve common goals and promote harmony in international relations. They coordinate the work of various departments, committees, and groups within the organization, ensuring accountability and oversight of implementing adopted decisions. They also monitor and assess the organization's performance to ensure that goals are achieved, and resources are used efficiently. This helps to maintain the high quality of an international organization's work and enhances its trust and authority in the international community.

It is shown that the structure of the central organs of IRENA is quite typical, encompassing three main departments: the assembly, council, and administrative departments. These departments are usually stipulated in the Statute and are considered the most essential and mandatory components of the structure of any organization. The IRENA Statute is no exception in this regard. Article A of Section VIII provides the structure of this international organisation's organs. It specifically includes: "The principal departments of IRENA established by this Statute shall be: 1) the Assembly; 2) the Council; and 3) the Secretariat."

Like most currently active international organizations, IRENA possesses an international legal personality. The scope of such legal personality is

generally identical to that of other international organizations, namely, specialized agencies of the United Nations.

Keywords: IRENA, renewable energy sources, alternative energy, international law, European Union, EU law, international organizations, intergovernmental organizations, government organizations, supranational organizations, world economy, international legal personality, internal organizational mechanism of the Agency.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Статті, опубліковані у фахових наукових виданнях України:

1. Присяжнюк Ю. Міжнародно-правове регулювання співпраці держав у сфері відновлюваної енергетики. *Університетські наукові записки*. 2022. № 3. С. 67–78.

2. Присяжнюк Ю. Ю. Адміністративні методи та періоди співпраці України з Європейським Союзом у галузі альтернативної енергетики. *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне видання УжНУ*. Ужгород, 2023. № 2. С. 460–465. URL : <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/06/82.pdf>

3. Присяжнюк Ю. Правова діяльність міжнародного агентства з поновлюваної енергетики. *Науковий вісник УжНУ. Серія “Право”*. Вип. 76(2). 2023. С. 251–256.

4. Присяжнюк Ю., Лисик В. Правовий статус Міжнародного агентства з відновлювальних джерел енергії. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2018. Вип. 45. С. 219–222.

**2. Статті, опубліковані у періодичних наукових виданнях
інших держав:**

5. Prysiazhniuk Y. Legal Basis and Stages of Ukraine's Cooperation with the EU in the Field of Alternative Energy (text: eng). *International Relations Review*. 2019. № 6. P. 140–153.

6. Prysiazhniuk Y. Prospective Directions for the Development of Cooperation Between Ukraine and the EU in the Field of Alternative Energy (text: ua). *Global Studies Review*. 2020. № 4. P. 132–139.

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

1. Присяжнюк Ю. Ю. Нормативно-правова база інтеграції України з ЄС. *Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів (17–18 лютого 2012 р.) Том 1. Дніпропетровськ, 2012. С. 154–155. (заочна участь).

2. Присяжнюк Ю. Співпраця України з міжнародними організаціями. *Актуальні проблеми зовнішньої політики України*: матеріали Шостої Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих учених (7 грудня 2012 р.) Чернівці, 2012. С. 309–311. (очна участь, усна доповідь).

3. Prysiazhniuk Y. NATO-Ukraine Cooperation: a Win-Win Situation. *NATO in a Changing Global Security Environment*, Reading Materials Autumn Academy (3–4 October 2013). Lviv, Ukraine, 2013. P. 94–96. (очна участь)

4. Присяжнюк Ю. Ю. Правовий статус міжнародних неурядових організацій. *Наукові дослідження в XXI столітті: теорія і практика (SRTP 2016)*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (21 листопада 2016 р.). Тернопіль, 2016. С. 66–67. (заочна участь).

5. Prysiazhniuk Y. Energy Independence of Ukraine in Implementation of Renewable Energy Sources after Ratification of the Statute of

the International Renewable Energy Agency (IRENA), Collection of the Scientific Materials International Scientific Conference: “*Stability in an Unstable World*”. (22 March, 2019). Lviv, 2019. P. 169–173 (очна участь, усна доповідь).

6. Prisyajnyuk Y. Purpose, Functions and Legal Status of Agency From Renewable Energy. “*The 10th Anniversary of the Eastern Partnership: Lessons Learnt, Current Challenges and Future Perspectives*”: Conference Proceedings. (7 June 2019). Ukrainian Association of Professors and Researchers of European Integration. Kyiv, 2019. P. 145–148. (очна участь усна доповідь).

7. Prysiazhniuk Y. Methods and Tools for the Use of Alternative Energy in the European Union and Ukraine, Collection of the Scientific Materials International Scientific Conference: “*Virtual Reality of Modern World: Possibilities and Threats*” (17 June 2019). Olsztyn, 2019. P. 83–88. (очна участь усна доповідь).

8. Prysiazhniuk Y. Етапи становлення співробітництва у галузі альтернативної енергетики України та ЄС. Collection of the Scientific Materials International Scientific Conference: “*Current Visions and Global Words*”. (25 September 2020). Lviv–Olsztyn, 2020, P. 115–118. (очна участь усна доповідь).

9. Присяжнюк Ю. Застосування каналів комунікації, для лобіювання підтримки альтернативної енергетики. Collection of the Scientific Materials International Scientific Conference: “*International Solidarity in a Post-Truth World*” (15 December 2020). Lviv–Olsztyn, 2020. P. 148–151. (очна участь усна доповідь).

10. Присяжнюк Ю. Інформаційна діяльність міжнародного агентства з поновлюваних джерел енергії (IRENA) у забезпеченні безпеки людства. *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки* :

матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (7–8 жовтня 2020 р.). Львів, 2020. С. 112–115. (очна участь усна доповідь).

11. Присяжнюк Ю. Правове регулювання безпекової політики України в енергетичній сфері. *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (13–14 травня 2021 р.) Львів, 2021. С. 102–105. (очна участь усна доповідь).

12. Присяжнюк Ю. Відновлювана енергетика – складова національної безпеки України. *Криза сучасної системи безпеки: нова карта геополітичних протистоянь*: матеріали міжнародної наукової конференції. (16 квітня 2021 р.). Львів, 2021. С. 105–108. (очна участь усна доповідь).